Literatura i życie literackie na łamach „Dziennika Bałtyckiego” w latach 1945–1956

Jolanta Laskowska

Literatura i życie literackie na łamach „Dziennika Bałtyckiego” w latach 1945–1956

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2024

Recenzent
dr hab. Mariola Antczak, prof. UŁ

Redaktor Wydawnictwa
Katarzyna Ambroziak

Projekt okładki i stron tytułowych
Jan Rutka

Na okładce wykorzystano „Dziennik Bałtycki" 1946, nr 1, s. 1

Skład i łamanie
Mariusz Szewczyk

Publikacja sfinansowana ze środków
Prodziekana ds. Nauki i Współpracy Międzynarodowej
Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański, 2024
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-662-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

SPIS TREŚCI

Wstęp 9
Założenia badawcze 9
Stan badań nad „Dziennikiem Bałtyckim” 13
Metody badawcze i układ pracy 19

Część I
Geneza i rozwój „Dziennika Bałtyckiego”
na tle gdańskiego rynku prasowego w latach 1945–1956
(w świetle literatury przedmiotu)

Rozdział 1. Rozwój rynku prasowego w Gdańsku
a centralna polityka prasowa PRL 25
1.1. Początki uspołecznionego ruchu prasowego na Wybrzeżu
(1945–1949) 25
1.2. Kształtowanie się modelu prasy socjalistycznej (1950–1956) . . 43

Rozdział 2. Geneza i losy „Dziennika Bałtyckiego”
w latach 1945–1956 53
2.1. Powstanie gazety 53
2.2. Pierwsze lata istnienia „Dziennika Bałtyckiego” 60
2.3. „Dziennik Bałtycki” jako wszechnica polityczna PZPR 81

Część II
Literacka przestrzeń „Dziennika Bałtyckiego" w latach 1945–1956
(analiza zawartości gazety)

Rozdział 1. Życie literackie 99
1.1. Organizacja życia literackiego na Wybrzeżu 99
1.2. „Dziennik Bałtycki" jako forum myśli literackiej 112
1.3. Wpływ polityki państwa na literaturę i życie literackie 120
1.4. Zaplecze wydawnicze wybrzeżowego środowiska literackiego . . 128
1.5. Popularyzacja marynistyki 132
1.6. Popularyzacja literatury kaszubskiej 133
1.7. Środowisko literackie Wybrzeża 138

Rozdział 2. Literatura na łamach „Dziennika Bałtyckiego" 149
2.1. Poezja 150
2.2. Proza 182
2.3. Recenzje książek literackich i nieliterackich 194

Rozdział 3. Sylwetki wielkich poetów i pisarzy
w „Dzienniku Bałtyckim" 209
3.1. Poeci i pisarze literatury polskiej 210
3.2. Poeci i pisarze literatury obcej 227

Zakończenie 241

Bibliografia 247

Chronologiczny wykaz gdańskich gazet i czasopism ukazujących się
w latach 1945–1956 (bez dodatków) 263

Spis ilustracji 269

Spis tabel 270

Indeks osób 271

Książka jest religią dla jednostek,
Gazeta jest religią dla mas.
Aleksander Wat

WSTĘP

Dnia 19 maja 2024 r. minęła 79. rocznica wydania pierwszego numeru „Dziennika Bałtyckiego", najstarszej i najdłużej ukazującej się gazety na Wybrzeżu Gdańskim. Do dzisiaj pismo jest liderem pod względem nakładu, sprzedaży i czytelnictwa w województwie pomorskim. „Dziennik Bałtycki" nie doczekał się jednak do chwili obecnej monografii, chociaż stanowi atrakcyjne i wielowątkowe źródło wiedzy o życiu Polaków w powojennym Gdańsku oraz o rodzącej się tu literaturze. Tłumaczy to z kolei zasadność badań podjętych w niniejszej publikacji.

Przedmiotem badań stały się lata 1945–1956, ponieważ stanowią całkowicie odrębną epokę, w której kraj, jego kultura, ruch czasopiśmienniczy rozwijały się w warunkach niezwykle trudnych ze względu na wprowadzanie nowego ustroju politycznego. To wszystko miało niewątpliwy wpływ na charakter programowy gazety, a podejmowane na jej łamach problemy w znaczącym stopniu wpływały na świadomość czytelników i czytelniczek, żyjących w nowych warunkach i uczestniczących w tworzeniu socjalistycznej rzeczywistości.

Założenia badawcze

Książka, która obecnie trafia do rąk Czytelników, nie jest monografią „Dziennika Bałtyckiego" za lata 1945–1956. Głównym celem było możliwie wierne odtworzenie życia literackiego na Wybrzeżu po drugiej wojnie światowej, które zostało utrwalone na łamach pisma w pierwszych latach jego istnienia. Jest to okres interesujący z kilku powodów:

1. gdańska gazeta ma do dzisiaj wyrobioną pozycję na krajowym rynku prasowym i odgrywa tak dużą rolę w polskim i gdańskim życiu społecznym, gospodarczym, politycznym i kulturowym, że warto przyjrzeć się procesowi kształtowania jej programu wydawniczego;
2. pismo to powstało w nowej dla Polski rzeczywistości politycznej, można zatem na jego przykładzie prześledzić, jak rozwijała się prasa socjalistyczna na Wybrzeżu Gdańskim i jaki wpływ miała polityka państwa na gdańską prasę i na sam „Dziennik Bałtycki";
3. bliższe poznanie „Dziennika Bałtyckiego" z jego pionierskiego okresu można uznać za przyczynek do zgłębienia dziejów literatury Wybrzeża zdominowanej przez indoktrynujące rządy komunistów; ważna jest tu również analiza wpływów ideologii komunistycznej na literaturę i środowisko literackie, jak też przypomnienie tych, którzy nie ulegli presji systemu komunistycznego;
4. pismo, które gromadziło na swoich łamach wiele faktografii z życia społeczno-gospodarczego i kulturalnego, jest niezastąpionym źródłem historycznoliterackim.

W związku z powyższym w pierwszej części pracy podjęto próbę zaprezentowania początków powojennego ruchu prasowego w Gdańsku, uwzględniając wpływ polityki państwa na prasę gdańską i „Dziennik Bałtycki". Nie zostały tu jednak szczegółowo rozwinięte zagadnienia polityczno-prawnej doktryny prasowej, zaś przedstawiona historia prasy gdańskiej w latach 1945–1956 ma charakter wstępnego zarysu. W literaturze przedmiotu brakuje badań dotyczących funkcjonowania gdańskiej cenzury, co pozwoliłoby lepiej uchwycić stopniowe ograniczanie, i tak zresztą niewielkiej, wolności słowa.

Analiza zawartości gazety pozwala odpowiedzieć na pytania, jaki był wkład dziennika w życie społeczne Gdańska, jakie tematy poruszano na łamach pisma, jaka była struktura tematyczna gazety i jaki był jej procentowy rozkład. Wyniki analizy zawartości „Dziennika Bałtyckiego" – uproszczone przecież i niewyczerpujące – ukazują nadaną funkcję i typ wyprodukowanego przez instytucję prasową narzędzia oddziaływania na świadomość, kształtującego się dopiero społeczeństwa komunistycznego.

Określenie „prasa gdańska" czy „dorobek prasowy Gdańska" nie będzie tu oznaczać prasy wychodzącej w Gdańsku w ścisłym znaczeniu tych słów. Termin ten odnosi się do prasy polskiej związanej z Gdańskiem, Gdynią i Sopotem, a czasami też obejmuje inne miasta Wybrzeża Gdańskiego[1]. Podobnie jest z terminami: „literatura gdańska", „życie literackie Gdańska" czy „gdańskie środowisko literackie". Wszystkie one dotyczą całej aglomeracji trójmiejskiej.

Z kolei główna hipoteza części drugiej pracy była następująca: gdańską literaturę i życie literackie w pierwszych latach po wojnie determinowały czynniki społeczno-polityczne oraz geograficzne. Aspekt badawczy dotyczył czynników wyróżniających literaturę i życie literackie w Gdańsku na tle całego kraju, dlatego na podstawie analizy zawartości gazety przedstawiono tematykę omawiającą treści literackie, formy literackie i dziennikarskie, środowisko pisarskie, organizacje życia literackiego oraz zaplecze wydawnicze. W toku analizy zawartości gazety podjęto próbę odpowiedzenia na pytania, jaki wpływ miała polityka państwa na życie literackie i literaturę oraz jakie książki recenzowano i jakich autorów publikowano. Powyższe rozważania uzupełnia analiza ilościowa materiału prasowego, dotyczącego życia literackiego i literatury.

W pracy skupiono się głównie na problemach literackich, pozostawiając historykom penetrację i dokonanie analizy treści kulturalno-politycznych czy gospodarczych. Dla prowadzenia dalszych rozważań zasadne jest uściślenie samego pojęcia życia literackiego.

„Życie literackie" jako zjawisko przedstawia się z różnych perspektyw, co wynika z rozmaitych ujęć badawczych autorów próbujących je zdefiniować. Sytuacja ta najbardziej widoczna jest w wydawnictwach słownikowych, których autorzy posługują się syntezą kluczową dla zjawiska literatury przedmiotu. I tak w *Słowniku pojęć i tekstów kultury* definiuje się ten termin z perspektywy kulturoznawczo-literackiej jako „zespół form życia społecznego, towarzyszących powstawaniu i odbiorowi literatury.

[1] Np. gazeta „Wiadomości Wejherowskie", jako jedna z pierwszych powojennych gazet wydawanych w języku polskim na Wybrzeżu Gdańskim, została opisana w niniejszej pracy, ze względu na znaczenie, jakie miała w omawianym okresie.

W obręb życia literackiego wchodzą przede wszystkim takie zjawiska, jak formowanie się grup i szkół literackich, wystąpienia programowe, personalne relacje między pisarzami, dystrybucja dzieł, funkcjonowanie prasy literackiej, działalność krytyki, dominujące w danej kulturze praktyki lekturowe, zmiany gustów czytelniczych, wzajemne oddziaływania między różnymi obiegami literatury"[2].

Z nieco innej, nadrzędnej pod względem podmiotowej organizacji życia literackiego perspektywy przedstawiono to pojęcie w *Szkolnym słowniku wiedzy o literaturze*, w którym życie literackie zdefiniowano przez pryzmat działań „instytucji i osób oraz zjawisk społecznych powiązanych wzajemnymi relacjami i stanowiących warunki, podłoże oraz ramy funkcjonowania literatury w komunikacji rozumianej jako transfer wartości, czyli tworzenie, utrwalanie i powielanie utworów, obieg, rozpowszechnianie i recepcja, jak również formułowanie i wyrażanie ocen"[3]. O tak rozumianym życiu literackim możemy mówić dopiero wtedy, gdy w komunikacji literackiej zanikają bezpośrednie kontakty pomiędzy autorem a odbiorcą i pojawiają się w niej różnego rodzaju pośrednicy. Wynika z tego, że życie literackie nie występuje w kulturach pierwotnych oraz w folklorze[4].

Jeszcze inne ujęcie tego terminu prezentuje Janusz Sławiński w *Słowniku terminów literackich*, wskazując na kontekst funkcjonowania pojęcia obejmującego „ogół zjawisk społecznych składających się w danym czasie i środowisku na podłoże i warunki twórczości, obiegu, rozpowszechniania oraz odbioru dzieł literackich"[5]. To rozumienie terminu obejmuje zarówno działalność instytucji literackich, jak i relacje grona pisarzy, krytyków, czytelników, wydawców czy mecenasów. Znamienne jest tutaj, że o specyfice życia literackiego decydują różne grupy uczestników, cechujące się

---

[2] *Życie literackie* [hasło w:] *Słownik pojęć i tekstów kultury*, red. E. Szczęsna, Warszawa 2002, s. 336.

[3] *Życie literackie* [hasło w:] *Szkolny słownik wiedzy o literaturze. Pojęcia – problemy – koncepcje*, red. R. Cudak, M. Pytasz, Katowice 2000, s. 530.

[4] Tamże.

[5] J. Sławiński, *Życie literackie* [hasło w:] *Słownik terminów literackich*, red. tenże, Wrocław–Warszawa–Kraków 1988, s. 590–591.

wewnętrznym zróżnicowaniem, co wynika zarówno z kultury literackiej, statusu autorów i stowarzyszeń pisarzy, jak i podziałów pokoleniowych i grupowych oraz form wspierania czy nagradzania wybranych form twórczej aktywności i rozpowszechniania jej wytworów. Proces ten, co jest istotne w kontekście poruszanej problematyki, może poprzez uczestników przybierać również inne formy związane z ograniczaniem swobody działań w obrębie zjawisk kulturalno-społecznych[6].

Wykorzystując sposoby definiowania zjawiska i zestawiając ze sobą perspektywy badawcze, można przyjąć, że na formy życia literackiego na łamach „Dziennika Bałtyckiego" składają się różnego typu anonse wydawnicze, recenzje, sprawozdania z posiedzeń, zjazdów, wieczorów autorskich poświęconych literaturze, informacje o nagrodach literackich, konkursach, powieści drukowane w odcinkach, nowele, fragmenty pamiętników, wierszy itp. Do obszaru tego należy również zaliczyć wywiady z pisarzami literatury polskiej i obcej, artykuły dotyczące produkcji wydawniczej (liczba tytułów i nakładów), dystrybucji i percepcji literatury oraz polemiki na temat moralnej odpowiedzialności pisarzy tworzących w okresie powojennym i socrealizmu. Są to także wszelkiego rodzaju rocznice dotyczące literatury i jej przedstawicieli (np. rocznice urodzin lub śmierci pisarzy), popularyzacja twórczości pisarzy polskich i obcych oraz szeroko pojęte propagowanie książki polskiej. Wszystkie z tych form świadczą o różnych przejawach aktywności uczestników życia literackiego, i choć osadzonego w obrębie zjawisk kulturalno-społecznych, to podlegającego wyraźnemu kontekstowi czasowemu, związanym z tym zależnościom i właściwym dla niego ograniczeniom.

Stan badań nad „Dziennikiem Bałtyckim"

Aby zdobyć odpowiedzi na postawione pytania badawcze, przeanalizowano wszystkie zachowane numery „Dziennika Bałtyckiego", które ukazały się w latach 1945–1956 i które stanowiły główny materiał źródłowy

[6] Tamże, s. 591.

pracy. Było to w sumie 3558 numerów gazety (216 w formie drukowanej i 3342 w formie elektronicznej[7]). Analiza ich zawartości w kontekście ujętego tematu pozwoliła wyodrębnić 436 pozycji bibliograficznych, dotyczących gazety, literatury, środowiska pisarskiego oraz życia literackiego Gdańska. Po dokonaniu niezbędnej selekcji liczba ta zmniejszyła się do 330 i posłużyła jako materiał źródłowy pogrupowany w trzech kategoriach: literatura, prasa i źródła internetowe.

Jednocześnie duże znaczenie dla części pierwszej niniejszej pracy związanej z przeobrażeniami, którym podlegała prasa i literatura tamtego okresu, miały liczne publikacje bibliologów, prasoznawców, dziennikarzy i literaturoznawców. Publikacji na ten temat szukano w przeglądarce Primo oraz w bazach danych: Web of Science, Scopus i Google Scholar. W tym celu zastosowano następujące słowa kluczowe: „Dziennik Bałtycki", „prasa gdańska", „literatura gdańska", „literatura powojenna", „literatura socrealistyczna", „życie literackie", „literary life in Poland", „literary life in Poland after Second World War", „Gdansk literature after the Second World War" (tab. 1). Po wyselekcjonowaniu najbardziej trafnych pozycji przyczyniły się one do powstania niniejszego opracowania. W pierwszej części pracy stosowano także metodę kuli śnieżnej, czyli metodę nielosowego doboru literatury, na podstawie źródeł wykorzystanych przez innych badaczy przedmiotu.

Prasa gdańska nie doczekała się do tej pory wnikliwej monografii ani szczegółowego opracowania. Wykaz wykorzystanych źródeł bibliograficznych zamieszczono na końcu niniejszej książki, niemniej w tym miejscu również warto przywołać najważniejsze pozycje. Za początek badań nad historią powojennej prasy na Pomorzu można uznać powstanie szczegółowej bibliografii prasy pomorskiej od 1945 do 1964 r., którą dołączono do opracowania Jerzego Wadowskiego pt. *Morze i Pomorze*[8]. W publikacji zatytułowanej *25 lat prasy polskiej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, stanowiącej pokłosie sesji zorganizowanej w 1970 r. we Wrocławiu

[7] Bałtycka Biblioteka Cyfrowa, https://www.bibliotekacyfrowa.eu/dlibra [dostęp: 15.07.2022].

[8] J. Wadowski, *Morze i Pomorze: książki, czasopisma, filmy*, Warszawa 1964.